

Тазкия дарслари (8-дарс). Сунний тасаввуф (давоми)

13:04 / 21.11.2018 6915

«Иймон» – эътиқод масалаларига оид илоҳий таълимотлар тўплами бўлиб, уни ўргатадиган илм «ақийда илми» деб аталади.

Ислом динининг амалий қисми «шариат» дейилади. Бунга оид диний таълимотларни ўргатадиган илм «фиқҳ илми» деб аталади.

«Эҳсон» – диннинг қалбга боғлиқ тарбия қисми бўлиб, уни «тариқат» ҳам дейилади. Бунга оид диний таълимотларни ўргатадиган илм одатда «тасаввуф илми» деб аталадиган бўлиб қолган.

Буларнинг ҳаммаси биргаликда «дин» дейилади. Чунки бошқа бир ривоятда айтилишича, ушбу нарсаларни сўраган шахс қайтиб кетганидан сўнг Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларга:

«Уни қайтаринглар», дедилар.

Саҳобаи киромлар қараб, ҳеч кимни кўрмадилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга:

«Бу Жаброилдир. Одамларга динларини ўргатгани келибди», дедилар.

Яъни унинг саволлари одамларга динларини ўргатиш мақсадида берилган эди, дедилар. Бинобарин, ушбу саволларда зикр қилинган масалаларнинг мажмуаси «дин» эканлиги тушунилади.

«Аллоҳга худди Уни кўриб тургандек, агар сен Уни кўрмасанг, У сени кўриб тургандек ибодат қилмоғинг».

Бу шиор тасаввуфнинг умумий шиоридир. Аммо унинг вазифасини майдалаб тушунтиришдан аввал тасаввуфнинг илк босқичларини ўрганиш зарур. Чунки юқорида ҳам айтиб ўтганимиздек, бугунги тасаввуф зиддиятлар майдонига айланиб қолган. Бу зиддиятларга асосли жавоб бериш учун ҳам тасаввуфнинг илк босқичларини, биринчи мутасаввифларни билмоқ зарурдир.

Энг биринчи мутасаввиф ким, деган саволга биров шошилмай жавоб бериш керак. Зеро, бугунги кундаги тариқатларнинг ҳаммаси ўз тариқатларининг бошида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам турганларини иддао қилсалар ҳам, улардаги кўпгина усул ва қоидалар айнан шу тарзда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида, саҳобалар розияллоҳу анҳумнинг даврларида бўлмагани кишини ўйга толдиради.

Агар тасаввуфга кенг ва чуқур маънода ёндашадиган бўлсак, энг биринчи мутасаввиф Одам алайҳиссалом бўладилар. Зеро, тасаввуфнинг асли бандаликни тан олмоқ ва Роббни танимоқдир. Бу борада Одам алайҳиссаломнинг мавқифлари ғоятда ибратлидир. Ул зоти бобаракот илк нафаслариданоқ Роббни танидилар ва илк каломлари Роббул оламинга ҳамд айтиш бўлди.

Яъни тасаввуфдаги биринчи мақом – иймондир. Лекин бу ҳали тўлиқ маънодаги иймон эмас. Балки фақатгина Яратувчи Зотнинг борлигини ва ўзининг Унга тобелигини англаш, холос.

Ҳали Унинг исмларини, сифатларини ва махлуқларини билмасданоқ, Унинг ягона илоҳ эканини англаш ва Унга иймон келтириш, ҳамд айтиб, Уни улуғлашдир.

Айни пайтда шу заифгина иймондан, иймони сағирдан тасаввуфнинг иккинчи мақоми ҳам юзага келади. Бу яккаю ягона Илоҳнинг ҳали бизга номаълум барча исм ва сифатларини ва махлуқларини ҳам Ўзи билдирган даражада билиш ва Унинг ҳукмларига бўйин эгиш – таслим бўлишдир. Яъни тасаввуфнинг иккинчи мақоми – ўзининг мусулмонлигини, Яратувчи ягона Зотнинг барча ҳукмларига бўйин эгишини изҳор этишдир. Бу изҳор ҳам қалбан, ҳам лафзан ва ҳам амалан бўлиб, банданинг тўлиқ таслимини ифода этади.

Ва бундан чиқадиган хулоса иймони кабирдир, яъни тўлиқ иймондир. Тўлиқ иймон айни пайтда тўлиқ таслимни талаб қилади.

Бинобарин, боҳисларнинг «Иймон аввалми, Исломми?» ёхуд «Ислом ва иймон орасидаги фарқ нима?» каби саволларига жавоб ҳам шу мавқифдан аён бўлади. Яъни тўлиқ маънода иймонсиз Ислом, Исломсиз иймон бўлмайди.

Бинобарин, мўмин айни пайтда мусулмон ва муслим айни пайтда мўмин ҳисобланади.

Албатта, кўпгина фуқаҳоларимиз иймони сағирни биринчи ўринга қўядилар ва «Роббни танигандан кейин, Унга иймон келтиргандан кейин, банданинг оқибати хайрли бўлаверади», деб ўйлайдилар.

Лекин Каломи Шарифда Аллоҳ таоло: «Бугун сизга динингизни мукамал қилиб бердим», деб айтиб қўйган. Бинобарин, бу каломидан сўнг иймони сағир банданинг саодати учун кифоя қилмайди.

Аллоҳ таоло дастлаб Одам алайҳиссаломдан кўп нарсани талаб қилмаган эди. Одам алайҳиссаломдан Ўзи рухсат берган неъматлардан баҳраманд бўлиш ва бор-йўғи биргина тақиққа амал қилиш талаб қилинган эди. Ва бунинг сири Одамнинг Исломини – таслимини синаш эди. Отамиз Одам алайҳиссалом иймондан ажрамаган ҳолда Исломда, яъни амалда хато қиладилар. Ман қилинган дарахтга рағбат қилишлари билан отамиз Одам алайҳиссаломнинг Исломи бузилди, яъни таслим мақомидан чиқдилар. Отамиз Одам алайҳиссаломнинг жаннатдан чиқишларига сабаб у кишининг иймонсизликлари эмас, балки таслимларининг – Исломларининг гўзал суратда бўлмаганидир.

Ислом – амал демақдир. Қалбан, лафзан ва амалан содиқ бўлмоқдир. Бинобарин, Исломнинг иккинчи исми сидқдир. Лекин сидқ мақоми Исломнинг энг қуйи даражасидир. Зеро, бу мақомда амал фақат фикран

зоҳир бўлади. Амалнинг тўлиқ зоҳир бўлиши Исломдир. Яъни банда учун Исломдан кўра олийроқ мақом йўқдир.

Бас, Одам алайҳиссалом қалбан ва лафзан Аллоҳ таолонинг итоатидан чиқмаган ҳолда амалан хато қилдилар. Содиқлик мақомидан чиқдилар. Исломларига футур етди.

Бас, жаннатдан чиқарилдилар.

Ҳеч нарса Аллоҳ таолонинг амрисиз содир бўлмаса, отамиз Одам алайҳиссаломнинг гуноҳлари нима эди-ю, шайтон алайҳилаънанинг гуноҳи нима эди?!

Ҳолбуки, шайтон алайҳилаъна ҳам отамиз Одам алайҳиссалом яратилгунларига қадар ҳеч исён қилмаган, аксинча, Аллоҳ аzza ва жаллага қуллигини энг гўзал суратларда изҳор қилган эди-ку?!

Бунинг сирини шундаки, Аллоҳ таоло Одамни яратганда унинг нафсини ҳайвоний ва малакий сифатларга мойил қилиб халқ қилди ва танлаш ихтиёрини берди. Ва бу ихтиёр иблисга лаънат тамғаси илинмасидан аввал унда ҳам бор эди. Иблис ўтдан яратилган ва нафси ёмонликка мойил бўлса-да, Аллоҳ таолонинг қадари ила, то Одам алайҳиссалом яратилгунча, тоати ва ибодати билан иззат топди. Аммо Одам яратилганда ва Аллоҳ таолонинг амрига бўйсунган барча фаришталар унга сажда қилганларида, иблис сажда қилишдан бош тортди. Зеро, унинг нафсидаги яширин «мен»и зоҳир бўлди.

Итоб қилинганда эса тавба қилиш ўрнига, ўзининг Одамдан афзал эканини айтиб, саркашлик қилди. Мана шу кибри сабабли бўйнига тавқи лаънат осилди. Чунки у ўзи билиб-билмай, нафсининг сўзига кириб, такаббурлик қилди. Кибриё сифати Яккаю Ягона Роббул оламинга хос эканини, махлуқ камтар ва итоатгўй бўлиши лозимлигини унутди.

Орадан йиллар ўтиб, Одам алайҳиссаломнинг вафотларидан сўнг тавбага йўл очилганда яна нафсининг сўзига кириб, «Ўзига сажда қилмагандим, қабрига сажда қиламанми?» деб гумроҳлик қилди.

Ҳолбуки, нафсининг сўзига кирмаганида, сажда Аллоҳ таолонинг қудрати учун эканини англади.

Шунчалик обид, шунчалик олим бўлишига қарамай, нафсига мағлуб бўлди.

Отамиз Одам алайҳиссалом эса нафсларининг хоҳишига қараб эмас, иблис алайҳилаънанинг васвасасига алданиб, гуноҳ содир этдилар. Аммо, иблис алайҳилаънага ўхшаб гуноҳларидан тонмадилар ҳам, айбни бировга тўнкамадилар ҳам. Аксинча, гуноҳларини бўйинларига олиб, нафсларини маломат қилиб, дарҳол Аллоҳ таолога тавба изҳор қилдилар. Чунки иблиснинг васвасаси ҳам бир синов эди. Шунчалик иззат-икром этилган Одам алайҳиссаломнинг нафслари учун, Исломлари учун синов эди. Зеро, банданинг бандалиги, мўмин-мусулмон эканлиги, унинг иймону Исломи Роббул оламиннинг амр ва наҳийларига сўзсиз ва тўла-тўқис бўйсуниб, итоат этишида намоён бўлади.

Одам алайҳиссаломни арзимаган бир нарса билан синашнинг ҳикмати ҳам, сири ҳам шу ҳақиқатни билдириб қўйиш эди.

Отамиз Одам алайҳиссалом бу ҳақиқатни тез англадилар ва дарҳол тавба қилдилар.

Демак, иймону Исломдан кейин банданинг энг юқори мақоми тавба экан.

Барча тариқатларда тавба солиқ учун энг биринчи шарт қилиб қўйилгани ҳам бежиз эмас.

Аммо тасаввуфнинг барча тариқатлари сайри сулукни тавба мақомидан бошлаб тўғри қиладиларми? Бу йўлнинг охирги манзили ҳақида ихтилофли фикрлар нега бунча кўп? Ваҳдатул вужуд, ваҳдатуш шуҳуд, комил инсон ва тасаввуфдаги турли мақомотлар борасида шарият ва тариқат аҳли ўртасидаги тортишувлар, бир-бирини куфрда айблашлар ҳанузгача нега тугамаяпти? Мўмин-мусулмонларни «шарият аҳли», «тариқат аҳли», «маърифат аҳли» ва «ҳақиқат аҳли» дея турли тоифаларга бўлишдан аввало кимлар манфаатдор? Бу бўлишлардан Ислом динига фойда борми? Ва энг қизиғи, тасаввуф ва унинг тариқатлари, сулукдаги мақомотлар ҳақида оғиз кўпиртириб гапирувчилар орасида бенамозлару ғайридинлар кўплигининг сабаби нима? Тасаввуфнинг фазли ҳақида гапирувчилар бир-иккита ғайридиннинг тасаввуф орқали Исломга кирганларини оғиз кўпиртириб гапиришади-ю, аммо тасаввуфда чуқурлашаман деб, куфрга кетган кўплаб мусулмонлар ҳақида нега лом-мим дейишмайди? Баъзи тариқатларнинг кўплаб мусулмонларни залолатга кетказган ғояларини, сайри сулукдаги унча-мунча мусулмон етиша олмайдиган мақомотларини нега айнан ғарбликлар, ғайридинлар кўпроқ тарғиб қиладилар? Нега? Нима сабабдан?

Дарвоқе, яҳудийликдаги, насронийликдаги, қадимги Юнондаги, Мисрдаги, Ҳинд ва Эрондаги тасаввуфна йўналишларнинг Ислондаги тасаввуфга бирон-бир алоқаси борми? Умуман, тасаввуфнинг асоси нима? У қаерда ва қачон, нима сабабдан пайдо бўлган, ривожланган?

Агар ғоя бир бўлса, сафарнинг охирги манзили бир бўлса, сулуклардаги бу қадар кескин тафовутларнинг боиси нима? Нега бир тариқат аҳли бошқа бир тариқат аҳлини йўлдан адашганликда айблаиди? Энг тўғри тариқат қайси?

Бу каби саволлар жуда кўп. Айнан шу сабабли шариатни қаттиқ ушлаган мусулмонлар тариқат аҳлини «тафриқа чиқарувчилар» деб маломат қилишади. Ўз навбатида тариқатни қаттиқ ушлаган мусулмонлар тариқатга кирмаган барчани гумроҳ деб биладилар.

Ҳолбуки, Ислон энг мўътадил, энг бағрикенг диндир. Дин нуқтаи назаридан, шариат ва тариқат аҳлининг фақат адашган тоифалари, Қуръонга ва Суннатга хилоф қилаётган томонларигина танқид қилинади. Аксинча, Қуръонга ва Суннатга зид бўлмаган ҳеч қандай амал беҳуда қораланмайди, агар у янги пайдо бўлган иш бўлса ҳам. Илло, шариат аҳли учун ҳам, тариқат аҳли учун ҳам ягона ҳукм шуки, аввало Қуръон ва Суннатда таъкидланган фарз, вожиб, суннат, нафл ибодатлар бажарилиши лозим.

“Тасаввуф ҳақида тасаввур” китобидан